

УРОКИ

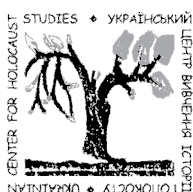
№ 1 (33), січень — березень, 2013 р.

ГОЛОКОСТУ

УКРАЇНСЬКОГО ЦЕНТРУ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ
ОГОЛОШУЄ ПРОВЕДЕННЯ В 2013 РОЦІ ОСВІТЬОГО СЕМІНАРУ-ШКОЛИ
З ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Український центр
вивчення історії Голокосту

Євро-азійський
єврейський конгрес

Український центр вивчення історії Голокосту (УЦВІГ) у співпраці з Музеєм «Яд Вашем» (Єрусалим) та за підтримки Євро-азійського єврейського конгресу й посольства Держави Ізраїль в Україні влітку 2013 р. планує провести освітній семінар-школу з історії Голокосту в Україні та проблем викладання цієї тематики в школах України. Семінар проводиться для вчителів історії та інших суспільних дисциплін середніх навчальних закладів України, також запрошуємо до участі колег-учителів з Білорусі та Молдови. Під час навчання на семінарі, що проходить у форматі лекцій, дискусій, тренінгів, екскурсій та обговорень, розглядатимуться різноманітні аспекти історії Голокосту на теренах України та Європи, а саме: політика тоталітарних режимів, нацистський геноцид щодо євреїв, рух опору, українсько-єврейські взаємини в міжвоєнний період та під час Голокосту, ідеологія нацистського антисемітизму, міждисциплінарні підходи до історії Голокосту, інші геноциди Другої світової війни та сучасності тощо. Частина дискусій також буде присвячено обговоренню методик викладання історії Голокосту в школі.

Семінар відбудеться 30 червня — 5 липня 2013 р. в місті Полтаві.

Термін подання заявки — до 6 травня 2013 р.

Відповідь (орієнтовно) — до 15 травня 2013 р.

Учасники цього навчально-методичного семінару, які продовжать або розпочнуть викладання історії Голокосту у своїх освітніх закладах, запропонують власні авторські методики чи методичні розробки з різноманітних аспектів цієї теми тощо, будуть запрошені взяти участь у навчально-

методичному стажуванні в Музеї «Яд Вашем» (Єрусалим) та інших освітніх програмах партнерів УЦВІГ.

Пропонуємо Вам подати заявку на участь у цьому семінарі. У Вас буде можливість прослухати лекції, взяти участь у дискусіях та робочих групах; також Ви отримаєте навчально-методичні матеріали з теми історії Голокосту. Заявка на участь подається на адресу Центру (форму можна завантажити на вебсторінці Центру). Обов'язково треба вказати ім'я, прізвище, місце роботи, координати, а також причини Вашої зацікавленості чи мотивації щодо теми семінару. Також просимо Вас у стислому вигляді викласти Ваше бачення викладання теми Голокосту в сучасній Україні, Ваш досвід (якщо він є) викладання цієї теми. Загальний **обсяг заявки має становити мінімум дві — максимум три сторінки** формату A4, Times New Roman 14, інтервал 1,5.

Чекаємо на Ваші заявки, після чого повідомимо Вам усю необхідну інформацію.

Організатори відшкодовують харчування і проживання учасників упродовж усього часу семінару, витрати на екскурсії та безкоштовно надають навчально-методичні матеріали.

Прізд до та від місця проведення семінару — за рахунок учасників.

Заявки на участь у семінарі можна надсилати звичайною поштою, факсом або електронною поштою.

Адреса: 01011, Київ, вул. Кутузова, 8, кім. 109, Український центр вивчення історії Голокосту.

Телефон / факс: (044) 285-90-30

Електронна адреса: uhcenter@holocaust.kiev.ua

ДО МІЖНАРОДНОГО ДНЯ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ ГОЛОКОСТУ

27 січня цього року у приміщенні Гете-Інституту відбувся «Круглий стіл» до Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту, який щорічно, упродовж шести років організовує Український центр вивчення історії Голокосту. Участь у заході взяли науковці, вчителі, громадські діячі, студенти з різних куточків України.

Відкриття «круглого столу» відбулося за участі багатьох партнерів та дипломатичних представництв. Слово мали директор УЦВІГ А. Подольський, директор Гете-Інституту В. Багаліантц, а також представники ООН в Україні, Посольства Держави Ізраїль, Федеративної Республіки Німеччина, Швейцарії та США. Під час офіційної частини представники ізраїльської амбасад презентували присутнім у залі міні-фільм про проект, присвячений Праведникам народів світу.

Відкриття Круглого столу. Виступає виконуюча обов'язки Координатора системи ООН в Україні пані Юкіє Моку

Перша сесія, під загальним модераторством А. Подольського, була присвячена науковим аспектам дослідження історії Голокосту в Україні. Головним доповідачем виступив Ю. Радченко, який нещодавно захистив кандидатську роботу з історії Голокосту у зоні під управлінням Вермахту. Доповідь молодого вченого стосувалася висвітлення проблемних питань у двох нещодавно виданих підручниках з історії геноцидів: А. Козицького¹ та М. Гона². У першому випадку зазначалося про уникання спірних моментів та односторонність. Для рикладу, в посібнику пана Козицького майже не згадано про причетність ОУН до єврейських погромів. У подальшому обговоренні проф. М. Гон доповнив про «білі плями» в українських студіях з історії Голокосту: глибше вивчення мотивацій порятунку євреїв місцевим населенням, психологічних аспектів насильства, відсутність праць з історії жінок у Голокості, уникання теми відносин поліції та євреїв. Зауважимо, що подібні прогалини у дослідженнях фіксуються кілька років поспіль. Зокрема, минулоріч озвучувалися практично ті самі проблеми.

Наступна секція, за модераторством В. Багаліантц, стосувалася досягнень і проблем викладання історії Голокосту в Україні (формальна та неформальна сфери). Головним лейтмотивом стала доповідь доц. Дніпропетровського на-

ціонального університету ім. О. Гончара О. Каковкіної. Дослідниця наголосила на впливі неформальних заходів на формування уявлень про певні життєві цінності, наводячи приклад роботи молодих студентів на виставці «Голокост від куль: масові розстріли євреїв в Україні 1941–1944», а також на важливості спроб діалогу на складні теми.

Питання ефективності роботи з виставками та особистим досвідом молодих людей продовжила директорка Інституту юдаїки Ю. Смілянська. Доповідачка резюмувала на прикладі роботи з дітьми на виставках «Анна Франк. Урок історії», «Джерела толерантності», які експонувалися в різних містах України, яким чином можна навчати дітей через історію Голокосту. Крім того, за словами п. Смілянської, нещодавно було презентовано ще один проект — «Голодомор, Голокост, ГУЛАГ — трагедії ХХ століття на українській землі. Злочини тоталітарного режиму проти народу та людини», який має на меті змусити переосмислити ціннісні орієнтири сучасних школярів. Вагомим доповненням до попередніх тез була доповідь координатора в Україні Інституту Фонду Шоа університету Південної Каліфорнії А. Ленчовської, яка розповіла альтернативи викладання історії Голокосту разом з правами людини. Завершив освітню секцію вчитель і тренер проекту «Захистимо пам'ять» М. Тімков, який погодився з колегами щодо важливості ціннісного підходу до викладання історії Голокосту. Доповідач наголосив на ситуативності та специфічності умов окупації, оскільки ніхто нині не знає, як би він повівся за екстремальних обставин, тому вчителю варто бути обережним на уроках, подаючи порівняння та приклади.

Робота другої секції Круглого столу «Освітні аспекти історії Голокосту»

Останнім, третім, підрозділом на «круглому столі» стало обговорення розмаїтості, співіснування історичних пам'ятей, політики пам'яті про Голокост в Україні. Базуючись на концепції пам'яті німецьких науковців Я. та А. Ассманів, свою доповідь презентувала представник часопису «Критика» О. Бінерт. Доповідачка навела приклади, як пам'ятають чи не пам'ятають місця, пов'язані з історією Голокосту, у Львові та Харкові, які громади опікуються чи не опікуються місцями пам'яті тощо. Крім того, п. Бінерт наголосила, що нині в українських дослідженнях домінує радянсько-православна модель пам'яті про Другу світову війну. До всього, було додано

¹ Козицький А. Геноцид та політика масового винищення цивільного населення у ХХ ст. (причини, особливості, наслідки). — Львів: Літопис, 2012. — 608 с.

² Гон М. Геноциди першої половини ХХ століття: порівняльний аналіз: Навчальний посібник для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. — 180 с.

тезу про уникання теми евтаназії, а також уявлення про українців як про здорових та гетеросексуальних у часи війни. У цій самій секції провів презентацію провідний науковий співробітник Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945» В. Гедз, який розповів про роботу музею з виставковим матеріалом, зміни в загальній експозиції, внесення тем з історії Голокосту, зокрема, про спеціальну виставку «Праведники Бабиного Яру. Гуманістичний подвиг українців». Сесія завершилася виступом науковця у галузі політології та історії проф. А. Умланд. Його твердження про «патріотичність» опису українськими істориками подій Другої світової війни та відосібленість у розумінні проблем історії окупації та Голокосту викликали дискусію серед присутніх на «круглому столі».

Ольга Колесник,
магістрант Українського Католицького університету

Круглий стіл відвідали представники німецького, швейцарського, американського посольств та посольства Ізраїлю. Були присутні також і з вітальним словом представники ООН. Було приємно побачити, що ця зустріч має такий високий статус. На цьому тлі особливо чітко виділявся той факт, що на круглий стіл не завітав жоден з представників української влади. Як відомо, Верховна Рада України ухвалила 5 липня 2011 року постанову «Про 70-річчя трагедії Бабиного Яру», в якій, зокрема було постановлено: «Щорічно відзначати День пам'яті жертв Голокосту 27 січня»³. На мою думку, ігнорування представниками влади єдиного круглого столу є ознакою нещирості та байдужості влади до майбутнього України. Принагідно хотілося б зазначити, що «шлях в Європу» — це не тільки прийняття законів, які нібито рухають Україну в напрямку демократичних цінностей (і в більшості своїй виявляються ширмою для заспокоєння європейських спостерігачів), але й побудова правової держави разом з, окрім іншого, послідовною культурною політикою підтримки критичного осмислення історії. На словах та зверненнях без конкретних справ Європу в Україні не побудуєш. Але тут, недержавні організації, на щастя, вже давно зробили великий крок вперед і діють, власне, саме по-європейськи, показуючи ще раз, на скільки далека все-таки українська влада в своєму розвитку від громадянського суспільства. Не чекаючи, поки прийде «гетьман» або «батько», третій сектор робить важливу роботу як у сфері неформальної освіти та викладання Голокосту (а це, як можна було почути на конференції, чи не єдиний простір, де викладання Голокосту змінюється та розширюється), так і у сфері комеморативних практик.

Організатори конференції вибрали цього разу модель ключових спікерів та дискусантів. Кожна сесія розпочиналася з промови одного спікера, на яку мали реагувати учасники

³ Повний текст постанови можна знайти тут: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3560-vi> (останній перегляд: 22.03.2013). Особливо цікавим видається те, що в тексті постанови не сказано про євреїв як про окрему групу жертв Бабиного Яру. Бабин Яр — це знову «місце загибелі осіб різних національностей (...) жертв фашизму». Україна відзначала на офіційному рівні цю пам'ятну дату в перший раз 2012 році. У зверненні Президента України, Віктора Януковича до 27 січня 2012 він говорить таки про «знищення мільйонів євреїв у роки Другої світової війни», повний текст звернення можна знайти за лінком: <http://www.president.gov.ua/news/22749.html> (останній перегляд: 22.03.2012). Так само згадує Президент про «мільйони знищених євреїв» у своєму зверненні 27 січня 2013 року, повний текст можна прочитати тут: <http://www.president.gov.ua/news/26691.html> (останній перегляд: 22.03.2013).

подіуму. Потрібно відзначити, що незважаючи на якісну підготовку з боку організаторів (всім учасникам був заздалегідь надісланий опис програми та моделі конференції), «реагували» на спікера, на жаль, не всі учасники дискусії. Іноді дискусії просто зводилися до (хоч і цікавих) ко-довідей — тут можна тільки сподіватися, що з часом ця цікава, але поки нова для України конференційна модель приживеться, та буде приносити свої плоди. Відчувалося, що обміну між різними рівнями українського історичного ландшафту на тему конференції не вистачає: в конференції на всіх сесіях частково змішувалися питання, забігалось вперед, хоч і дискутувалося досить багато. Що стосується тематики, то тут бажано була б більш конкретне опрацювання однієї теми в майбутньому, та, по-можливості, розширення конференції на тему дослідження та пам'яті в Україні про геноцид ромів.

Позаяк конференційні лекції викладені на сайті TVi⁴, то я зупинюся тут тільки на декількох обговорених питаннях, які мені видаються актуальними. Показово видалась доповідь М. Тягло (редактор часопису «Голокост і сучасність. Студії в Україні і світі»), який на прикладі аналізу статистики зарубіжних та українських авторів часопису показав, що однієї інтеграції зарубіжних досліджень історії Голокосту в сучасну українську історіографію за допомогою публікацій їх перекладів для опрацювання теми в Україні недостатньо. Кількість українських імен серед тих, хто публікує історичні дослідження та розвідки в даному часописі, занадто мала. Трохи краще

Робота третьої сесії Круглого столу
«Історична пам'ять про Голокост»

виглядає справа з публікацією документів. Так чи інакше тут прослідковується подібний до інших гуманітарних дисциплін в Україні контекст: Україна охоче говорить про те, що їй важко жити «за парканом залізної завіси». Але для того, щоб вийти за його межі, недостатньо перекладати праці інших, потрібно публікуватися в закордонних журналах, їздити на конференції та рухатися вперед. І, насамперед, вчити іноземні мови та робити і публікувати власні розвідки в українських журналах.

Квінтесенцією конференції, на мою думку, стало питання, яке наразі турбує багато країн, і яке зрештою поєднало ментально конференцію з іншими подібними європейськими форумами, і показало, що Україна, не зважаючи ні на що, йде в своєму розвитку поруч з іншими країнами. Це питання було задане вчителькою історії київської школи № 250 Е. Ситник: «Що може дати нам сьогодні викладання історії Голокосту? Окрім „ніколи більше“?» Важливе питання, погодьтеся. Це питання вчителя, який хоче викладати Голокост своїм дітям, та разом з тим закономірне питання людини думуючої, що власне дає нам історія Голокосту сьогодні. Питання «що може дати нам викладання Голокосту

⁴ Більшість лекцій з круглого столу можна побачити за лінком: http://tvi.ua/lecture/2013/02/03/ukrayinske_suspilstvo_i_pamyat_pro_holokost (останній перегляд: 22.03.2013).

сьогодні» продовжує в той же час Адорновську абстрактну теорію про філософію та мистецтво «після Аушвіца»⁵.

Відповіді на це питання, окрім жартівливого «та це ж і так зрозуміло» не прозвучало. Але я не думаю, що все всім зрозуміло. І те, що пані Елла поставила це питання, є дуже добре. Зрештою, це ж саме питання, тільки під трохи іншим кутом, задають собі наразі всі в західній Європі: чи можливий вплив на сучасний расизм та антисемітизм шляхом викладання Голокосту? В цьому питанні деякі спираються на думку, що наслідками недостатнього опрацювання історії Голокосту, є, зокрема, сучасний антисемітизм в суспільстві. Тому однією з відповідей на питання, що означає для нас сьогодні займатись історією Голокосту — є, наприклад, аспект впливу викладання Голокосту на зменшення сучасного антисемітизму. До України цю формулу можна безумовно також привести, хоча звичайно, антисемітизм в українському суспільстві має різні сторони та коріння. В будь-якому випадку критичне, більш глибоке осмислення історії нетерпимості на расовому підґрунті та історії дискримінації могло б вплинути на багато чого — саме тому настільки важливо навчати правам людини через історію Голокосту. Для прикладу це може бути проект, де молодь вивчає дискримінацію тієї чи іншої групи людей під час Другої світової війни, та порівнює цю ситуацію з сучасною ситуацією цієї ж групи, та робить висновки.

Дана методика викладання тільки розпочинає свій шлях в Україні, такі проекти виконуються, зокрема, представництвом в Україні Інституту візуальної історії та освіти, Фонду Шоа університету Південної Каліфорнії. Як прокоментувала координатор інституту в Україні А. Ленчовська, проекти, які поєднують викладання прав людини та Голокост, мають

⁵ См. Суковатая В. «Философия после Аушвица» и «Этика после Холокоста»: рефлексии нацистского геноцида в западном и постсоветском сознании // Злочини тоталітарних режимів в Україні: Науковий та освітній погляд. — К., 2012. Лінк на статтю в інтернеті: http://www.holocaust.kiev.ua/news/vinnica_book/Sukovataia.pdf (останній перегляд 22.03.2013).

труднощі: в Україні існує занадто абстрактне поняття «прав людини», а саме виховання правам людини стикається з дійсністю. Вихід для неформальної освіти існує на мою думку в міждисциплінарному підході, на основі якого — зважаючи на ситуацію в Україні — можна подавати не абстрактну інформацію про права людини, а конкретні приклади та пов'язувати це з викладанням історії Голокосту. Як бачимо, викладання Голокосту сьогодні може дати нам набагато ширші імпульси, ніж тільки «ніколи більше». Крім цього ми маємо пам'ятати — говорячи словами того ж Адорно — «Найперше у вихованні має бути те, що Аушвіц не має повторитися. І для цього не потрібно ніяких обґрунтувань»⁶.

Підсумовуючи круглий стіл, хотілось би з приємністю відзначити одну просту, але для України зовсім нетривіальну річ: цей круглий стіл став справою регулярною. Вона триває, без перерв, вже не перший, а шостий рік поспіль, з кожним роком долучаються все більше партнерів. Для країни, де недержавні організації не знають інколи, що «буде завтра», це велика справа. І як би вона не розвивалася надалі, конференція вже завоювала своє важливе місце в українському дискурсі про Голокост, з чим хотілось би привітати її організаторів. Сподіваємось на розширення та зміцнення круглого столу в наступному році новими цікавими учасниками, зокрема і можливим обміном з державами-сусідами України. Організаторами запланований збірник доповідей учасників — отже маємо надію, що питання, які були обговорені під час круглого столу внесуть свій вклад до загальноукраїнської дискусії з осмислення Голокосту.

Олександра Бінерт

Представництво часопису «Критика»
в Центрально-Східній Європі, Берлін

⁶ Тут я цитую відому радіо-доповідь Теодора Адорно «Виховання після Аушвіцу», яку він прочитав в 1966 році по радіо «Hessischer Rundfunk». В оригіналі можна послухати доповідь за цим посиланням: http://www.hr-online.de/website/radio/hr2/index.jsp?rubrik=53495&key=standard_document_37283346 (останній перегляд 22.03.2013).

ЧЕРЕЗ ЗНАННЯ ПРО ТРАГЕДІЮ ГОЛОКОСТУ — ДО ПОВЕРНЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ЛЮДСЬКОЇ ЄДНОСТІ

Історичну конференцію під такою назвою проведено 24 січня у місті Чорткові Тернопільської області за ініціативою громадської організації «Гельсінська ініціатива-XXI». Конференцію приурочено до Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту та 70-х роковин тих трагічних подій на західному Поділлі.

Цього дня у великій конференц-залі Управління Бучацької єпархії Української Греко-католицької церкви зібралися дослідники подій Голокосту з Києва, Тернополя, Заліщиків, Борщова, Товстого, Озерян, Чорткова. Загалом конференція зібрала понад 50 учасників. Серед них: історики, краєзнавці, викладачі гуманітарних дисциплін, студенти навчальних закладів краю, журналісти, правозахисники, представники закладів культури, організацій громадського суспільства та духовенства. З привітальним словом до них звернувся єпископ Бучацький Димитрій Григорак.

Голова «Гельсінської ініціативи-XXI» Олександр Степаненко відкрив конференцію нагадуванням про Резолюцію

Відкриття конференції.
Виступає єпископ Бучацький Димитрій Григорак

Робочий момент конференції

Парламентської Асамблеї ОБСЄ від 7 липня 2009 року «Возз'єднання розділеної Європи: Заохочення прав людини та громадянських свобод в регіоні ОБСЄ у 21 столітті», у якій визнано унікальність Голокосту та висловлено переконання у тому, що знання про цю трагедію допоможуть уникнути повторення подібних злочинів у майбутньому, а відверте та докладне обговорення історії сприятиме примиренню на засадах істини й шанування пам'яті полеглих. Далі він торкнувся питання про стан єврейських громад західного Поділля напередодні Другої світової війни та історико-культурну спадщину єврейського населення краю.

Директор Тернопільського обласного краєзнавчого музею Степан Костюк розповів про матеріали тематичного фонду «Голокост» у цьому музеї. Василь Дяків, завуч із навчально-виховної роботи Заліщицької гімназії ім. братів Гнатюків, прочитав доповідь «Голокост на території Заліщицького району: у свідченнях очевидців та у мемуарних джерелах». Світлана Дутчак, студентка Чортківського педагогічного училища імені Барвінського, котра також є волонтером «Гельсінської ініціативи», у власному дослідженні «Свідчення очевидців про події Голокосту 1941–1944 років у містечку Товстому Тернопільської області», серед іншого, розповіла про отця Антона Навольського, удостоєного почесного звання Праведника народів світу.

Питання про роль духовенства у справі порятунку галицьких євреїв у роки Голокосту торкався й директор Чортківського краєзнавчого музею, заслужений діяч культури України Яромир Чорпіта. А от директор Борщівського краєзнавчого музею Михайло Сохаський представив дослідження про переховування євреїв у природних печерах Борщівщини — драматичну історію порятунку в карстових підземних лабіринтах людей, котрим на землі не вистачило місця...

Михайло Тяглий, науковець Українського центру вивчення історії Голокосту, поділився досвідом вивчення історії Голокосту на теренах Західної України на мікрорівні — вивчення історії життя та загибелі окремих єврейських громад за результатами проекту «Захист та меморіалізація місць масових поховань євреїв України». Пан Михайло запропонував також молодим дослідникам взяти участь у Всеукраїнському конкурсі наукових студентських робіт, присвячених історії Голокосту та пам'яті про нього, який проводить Центр. Загалом на конференції було подано 13 доповідей. «Гельсінська ініціатива-XXI» планує видати їх окремою збіркою.

Голокост, поза сумнівом, є однією з найбільших гуманітарних катастроф, що будь-коли сталися у Західній Україні. Належить також визнати, що пам'ять про цю сторінку історії досі належним чином не збережено. Втрата сотень тисяч людських життів, матеріального культурного спадку єврейського етносу на Поділлі — незворотна. Але хоча би пам'ять про нього належить повертати — свідомо, відповідально, крок за кроком. Можна вважати, що певною мірою саме через подолання тієї амнезії щодо Голокосту лежить шлях нашого розуміння сучасного світу і розуміння світом — нас, українців, а відтак — наш шлях до європейського товариства вільних націй, що осмислення нелегкого вантажу пам'яті про Голодомор, сталінські політичні репресії та Голокост врешті-решт зробить незворотним утвердження гуманістичних цінностей в українському суспільстві та формування у ньому стійкого «імунітету» до будь-яких антигуманних ідеологій, а відтак — неможливість повторення чогось подібного у майбутньому.

Олександр Степаненко,

ГО «Гельсінська ініціатива-XXI»,

Українська Гельсінська спілка з прав людини

ДІАЛОГ ПОКОЛІНЬ: ПАМ'ЯТЬ ЗАРАДИ МАЙБУТНЬОГО

27 січня 1945 року... Цього дня Червона армія звільнила нацистський табір смерті Аушвіц (Освенцім). Рішенням Генеральної Асамблеї ООН від 1 листопада 2005 року цей день було оголошено Міжнародним днем пам'яті жертв Голокосту, який відзначається в різних країнах світу. Україна також не стоїть осторонь.

28 січня 2013 року в рамках заходів, присвячених Міжнародному дню пам'яті жертв Голокосту, на базі єврейської школи «Ор-Авнер» відбулось регіональне засідання членів шкільних евроклубів навчальних закладів Криворізького району та м. Кривого Рогу. Відновити історичну справедливість щодо покоління жертв нацизму як постраждалої категорії населення, увіковічити історичну пам'ять про загиблих, які відчули на собі терор з боку нацистської

Робочий момент

Німеччини, пропагувати ідеї гуманізму й прав людини — ось основна мета заходу, який відбувся на високому рівні.

Особливістю цього річного засідання було те, що в ньому взяли участь не лише учні навчальних закладів Криворізького району та м. Кривого Рогу, які ознайомлені з темою історії Голокосту, а й представники національних меншин: Спілки поляків «Ойчизна» (Г. Помазан, В. Травинська, О. Казаков, Б. Москаленко, В. Леміш), німецької громади «Відербурт» (С. Максимовський), вірменської громади ім. Г. Лусавуріча (А. Амірханян, учні місцевої школи № 123) та єврейської громади (учні школи «Ор-Авнер»). Серед присутніх — організатор заходу методист відділу освіти Криворізької райдержадміністрації В. Трухачова, місцеві журналісти (М. Крамаренко, О. Казаков), телеведучі ТРК «Рудана», керівники шкільних євроклубів Радущанської ЗСШ (О. Завірюхіна), Радіонівської ЗСШ (В. Крикун), Лозуватської ЗСШ № 1 (Т. Нежигай) та Лозуватської ЗСШ № 2 (С. Ткачен-

ко), євроклубів «Альянс» середньої загальноосвітньої школи № 103, «Білий орел», центру дитячої творчості Дзержинського району м. Кривого Рогу (Л. Матросова).

Євроклубівці Радущанської школи підготували міні-лекції у формі електронних презентацій про історію найжахливішого табору смерті Аушвіц-Біркенау, що створили нацисти на теренах Польщі в роки Другої світової війни. Використовуючи візуальні джерела та свідчення очевидців, учні перетворили цифри на конкретні історії людей, загиблих у полум'ї Катастрофи.

У рамках «круглого столу» вчитель історії загальноосвітньої школи «Ор-Авнер» Тетяна Романюк провела з учасниками заходу інтерактивні вправи, які були змістовно пов'язані з лекційним матеріалом. Дискусії на тему «Чи можливо було уникнути Голокосту, якщо б не порушувались права людини», перегляд та обговорення фрагментів фільму «Життя прекрасне» дали можливість молоді усвідомити і систематизувати отриману інформацію.

Кожний учасник засідання долучився до інтерактивної роботи і мав змогу ознайомитися з навчальними посібниками та методичними матеріалами Українського центру вивчення історії Голокосту та Центру «Холокост» (м. Москва). В цілому проведений захід мав надзвичайну емоційну насиченість і сприяв формуванню усвідомленого ставлення до подій Другої світової війни в контексті вивчення історії та уроків Голокосту.

Хвилиною мовчання вшанували всі учасники заходу пам'ять про тисячі загиблих євреїв у часи Голокосту.

*Вікторія Трухачова,
методист відділу освіти, Криворізький район
Дніпропетровської області*

МІЖНАРОДНІ ПРОЕКТИ ЦЕНТРУ

МОЛОДІЖНИЙ СЕМІНАР НІМЕЦЬКОГО БУНДЕСТАГУ В КИЄВІ З НАГОДИ ДНЯ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІЗМУ

Наприкінці січня 2013 року близько 90 молодих людей з європейських країн відвідали Київ, аби більше дізнатися про злочини німецьких націонал-соціалістів у Східній Європі. Цей семінар «на колесах» було присвячено Міжнародному дню пам'яті жертв Голокосту. Поїздки організував Бундестаг разом з Українським центром вивчення історії Голокосту. Програма цього заходу, створена у співпраці цих двох інституцій та за допомоги всеукраїнської благодійної організації «Акція спокути», передбачала візити по місцях пам'яті, пов'язаних з історією різних груп жертв нацистського режиму в роки Другої світової війни: примусових робітників, військовополонених, жертв Голокосту... Також учасники молодіжного семінару відвідали місце пам'яті жертв сталінського режиму, зокрема меморіал жертв Голодоморів. Пропонуємо Вам деякі рефлексії учасників заходу.

Для більшості західноєвропейської молоді Україна в історичному контексті залишається білою плямою. Це підтвердила й німецька студентка Валері Гогерле з Берліна. Вона взяла участь у поїздки до Києва, яку організував німецький Бундестаг. За словами дівчини, про Україну німецька молодь знає «хіба що трохи з уроків історії, й то коли йдеться про Росію». «Перед поїздкою до Києва я ще в Інтернеті прочитала про Бабин Яр», — каже Валері.

Німецька молодь приїхала до Києва, щоб більше дізнатися про власну історію.

Учасники програми «Східна Європа — місце злочинів націонал-соціалізму», а це старшокласники й студенти не лише з Німеччини, а й із Франції, Австрії, Польщі, дістали можливість ліквідувати такі прогалини у своїх знаннях. Зокрема в Києві вони побували в різних пам'ятних місцях та музеях, завітали і до Бабиного Яру, і до «Національного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років».

Директор Гете-Інституту в Києві, де проводили зустрічі європейської й української молоді, Вера Багаліантц уточнює, що такі поїздки — частина німецької освітньої

Група молоді — учасників програми. Фото: Deutscher Bundestag, Foto- und Bildstelle, Antonio Morales Okyaz

системи. Вона також наголосила, що таким чином німці хочуть дізнатися більше, зрозуміти й осмислити ті трагічні процеси, що відбувались у Східній Європі.

Помпезність замість доль жертв.

Учасники поїздки, як розповів співробітник Бундестагу Йохен Гукес, відвідують музеї, спілкуються з дослідниками. У програмі також зустрічі з остарбайтерами, людьми, яких примусово висилали на працю під час Другої світової. Гукес каже, що тим самим молоді люди з Німеччини більше дізнаються не лише про Голокост, а й про підневільну працю, військовополонених, жертв серед цивільного насе-

лення в часи нацистської окупації, а також про різні підходи до культури пам'яті навіть у самій Україні.

У програмі й відвідування музею Голодомору.

Багато молодих людей з Німеччини справді звернули увагу на різницю в експозиціях німецьких і українських музеїв. «У Німеччині ми дізнаємось більше про долі людей, про особистості, як-от про Анну Франк», — розповідає студентка Елла Енцманн з Берліна. Інша учасниця групи Аміна Уаззе каже, що була приголомшена помпезністю українського музею Другої світової війни. Меморіал Бабин Яр видався дівчині більше схожим на парк для прогулянок, ніж на місце пам'яті.

Водночас молоді люди підкреслили в розмові з «Deutsche Welle», що в жодному разі не хочуть, аби виникло враження, ніби «німецька група розкажує, що робити з меморіалами». «Повірте, і в нас не все відбувається належним чином», — зауважили вони.

Молодь відвідала й музей Голодомору. Як з'ясувалося, майже ніхто з них ніколи не чув про цю трагедію. «Не знала, що загинуло так багато людей. Це шокує, що керівництво СРСР вбивало власних людей», — зауважила одна з учасниць програми й додала, що її вразило те, що і в сучасній Україні після цього так багато людей лояльно ставляться до радянської влади.

Ольга Веснянка.

Матеріал вперше розміщено на веб-сайті радіостанції «Німецька хвиля» («Deutsche Welle»), <http://www.dw.de/>

ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРТНЕРІВ ЦЕНТРУ

Шановні читачі! Ми маємо велику приємність на шпальтах цього числа бюлетеня надрукувати звіт про громадську, наукову та освітню діяльність Громадського комітету для вшанування пам'яті жертв Бабиного Яру. Вже багато років Комітет є науковим партнером Українського центру вивчення історії Голокосту. За десять років спільної громадської та науково-освітньої діяльності Комітет і Центр провели цілу низьку заходів: конференції, семінари, конкурси, видання книжок тощо. Ми з радістю пропонуємо Вам творчий звіт відповідального секретаря Комітету «Бабин Яр», відомого українського історика, нашого колеги та друга Віталія Нахмановича.

ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКОГО КОМІТЕТУ «БАБИН ЯР». 2003–2013 рр.

Мета і принципи діяльності

Громадський комітет для вшанування пам'яті жертв Бабиного Яру (Комітет «Бабин Яр») було створено 2 квітня 2003 р. відомими представниками інтелігенції України (співголови — С. Глузман, І. Дзюба, М. Попович, відповідальний секретар — В. Нахманович). Головними завданнями своєї діяльності Комітет визначив:

- створення державного історико-меморіального заповідника «Бабин Яр»;
- спорудження у Бабиному Яру національного меморіалу пам'яті Голокосту, жертв фашизму та тоталітаризму;
- відкриття державного музею Бабиного Яру.

У своїй роботі Комітет виходить із таких принципів:

- розглядання Бабиного Яру як загальноукраїнського символу Голокосту і нацистського терору взагалі;

- переведення вшанування пам'яті жертв Бабиного Яру зі сфери інтересу винятково національно-культурних товариств, насамперед єврейських, до кола проблем, вирішенням яких має опікуватись широка українська громадськість у співпраці з органами влади;

- відокремлення вшанування пам'яті жертв Бабиного Яру від дії швидкоплинних політичних інтересів окремих партій, а також відсторонення від процесу прийняття стратегічних рішень із цього питання діячів, які морально дискредитували себе в очах громадськості;

- передумання прийняттю будь-яких рішень фахового обговорення пропозицій у колі науковців: істориків, соціологів, етнополітологів тощо;

- прозорість усього процесу, широке висвітлення проблем у ЗМІ, вільна суспільна дискусія з метою знайти загальнонаціональний консенсус.

Співголови Громадського комітету «Бабин Яр» (зліва направо) М. Попович, С. Глузман, І. Дзюба під час прес-конференції у Будинку письменників з нагоди створення Комітету. Київ, 2 квітня 2003 р.

Практична робота, за планами Комітету, мала проводитися у три етапи.

На першому слід було провести наукову підготовку до створення цілісної концепції меморіалу і музею. Цей етап мав передбачати розшук та публікацію архівних джерел з історії Бабиного Яру, нацистської окупації, взагалі Києва протягом 1930–2000-х років, проведення соціологічних досліджень, а також усебічне (історичне, філософське, культурологічне) наукове осмислення проблеми.

Ця робота необхідна, передусім, тому, що до цього часу створено чимало міфів, які стосуються розташування самого яру; наявності тут масових поховань часів Голодомору і сталінських репресій; міст розстрілу під час окупації; кількості й етно-соціального складу жертв нацизму; участі у розстрілах українських націоналістів тощо.

На другому етапі після широкого громадського обговорення має бути узгоджено цілісну концепцію меморіалу та музею і проведено відкритий міжнародний конкурс проектів.

Третім етапом має стати втілення в життя проектів-переможців і урочисте відкриття національного меморіалу «Бабин Яр» за участі керівників держави, представників громадськості та іноземних гостей.

Науково-дослідна робота

З моменту створення Комітет розпочав роботу в межах першого етапу. 2004 р. було видано першу книгу п'ятитомної збірки архівних документів і наукових статей «Бабин Яр: людина, влада, історія» (укладачі Т. Євстаф'єва і В. Нахманович; 597 с., 163 док., 88 фото, 52 мапи та схеми, імен. і топонім. покажч.), присвячену історичній топографії Бабиного Яру та загальній хронології історичних подій, що відбувалися на його території, в першу чергу, під час нацистської навали. Після цього продовжився збір архівних документів і підготовка наукових статей, але вихід чергових книг збірки через організаційні проблеми поки що затримується. На сьогодні підготовлено більшість матеріалів для другого тому (у двох частинах), у якому буде висвітлено питання організації і діяльності німецького карального апарату в окупованому Ки-

єві, націоналістичного і комуністичного рухів Опору, форми поведінки місцевого населення під час окупації.

Цю роботу Комітет проводить у співпраці з державними та спеціалізованими науковими установами. Архівні документи для публікації безкоштовно надають архіви системи Державного комітету архівів України, Державний архів Служби безпеки України, Національна бібліотека України ім. В. Вернадського, Меморіальний комплекс «Національний музей Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.». У науково-дослідній роботі беруть участь співробітники Музею історії м. Києва, Інституту історії України Національної академії наук України (НАНУ), Київського національного університету ім. Т. Шевченка, інших наукових і науково-освітніх закладів. Фінансову підтримку проекту за цей час надавали Державний комітет України у справах національностей та міграції і муніципалітет м. Мюнхена.

Комітет також ініціював проведення низки наукових конференцій. Упродовж 2005–2008 рр. було проведено три всеукраїнські наукові конференції «Друга світова війна і доля народів України», видано тези доповідей усіх трьох і збірки матеріалів перших двох конференцій. В організації конференцій взяли участь Український центр вивчення історії Голокосту, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАНУ, Інститут історії України НАНУ. Фінансування надав Державний комітет України у справах національностей та міграції.

2011 р. з нагоди 70-ї річниці розстрілів у Бабиному Яру було проведено Міжнародну наукову конференцію «Бабин Яр: масове убивство і пам'ять про нього», а 2012 р. видано збірку її матеріалів. В організації конференції взяли участь Український центр вивчення історії Голокосту, Французький національний центр наукових досліджень, Меморіал Шоа в Парижі, Меморіал Яд ва-Шем, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАНУ. Фінансову підтримку проекту надали посольство Франції і Французький інститут в Україні.

У листопаді 2005 р. на замовлення Комітету Київський міжнародний інститут соціології провів всеукраїнське опитування для виявлення рівня обізнаності громадян України щодо історії Бабиного Яру. Надалі було розроблено комплексну програму соціологічних досліджень громадської думки стосовно зазначеної проблематики, яку поки що не вдалося реалізувати через брак коштів.

Боротьба проти забудови Бабиного Яру

Разом з тим, Комітету весь час доводиться докладаати значних зусиль для протидії численним спробам забудови меморіальної території. Власне створення Комітету було логічним наслідком консолідації зусиль українського суспільства з протидії проекту побудови у Бабиному Яру єврейського обштинного-культурного центру «Спадщина». 2006 р. виник новий проект побудови єврейського меморіально-музейного комплексу на теренах колишнього Єврейського кладовища біля Бабиного Яру. Проти зазначеного проекту у відповідь на звернення Комітету висловився тодішній Головний рабин України р. Азріель Хайкін. Проте останніми роками зазначений проект було реанімовано, а інші аналогічні проекти виникають увесь час.

Тому Комітет ухвалив рішення негайно ініціювати створення державного заповідника, що мало певним чином

запобігти подібним будівництвам. У відповідь на звернення Комітету спочатку 23 вересня 2005 р. було ухвалено відповідне розпорядження Президента України, а 1 березня 2007 р. нарешті вийшла постанова Кабінету міністрів про створення державного історико-меморіального заповідника «Бабин Яр», якому указом Президента від 24 лютого 2010 р. було надано статус національного.

Зважаючи на це, за ініціативи Комітету 2006 р. було розроблено наукову концепцію створення і функціонування заповідника Бабин Яр, яку за рішенням учасників 2-ї Всеукраїнської наукової конференції «Друга світова війна і доля народів України» у квітні 2007 р. було направлено керівництву України та м. Києва. На жаль, цю концепцію не було взято до уваги під час створення державного заповідника. Власне, останній до сьогодні існує лише на папері, не має власного приміщення і фахових співробітників. Щодо земельного простору, то до складу заповідника, попри пропозиції науковців, було віднесено лише невелику частину меморіальної території. Навіть це рішення ухвалено лише в жовтні 2010 р., а концепцію розвитку заповідника досі не затверджено.

За цих умов Комітет змушений був удаватися до інших кроків з метою захисту Бабиного Яру від забудови. Разом із представництвом в Україні Американського об'єднання комітетів для євреїв колишнього СРСР Комітет ініціював проведення наукового дослідження, завданням якого було встановлення історичних границь Бабиного Яру, місць масових розстрілів і прилеглих кладовищ. Таке дослідження на основі ряду топографічних карт Києва ХХ ст. здійснили протягом 2008–2010 рр. фахівці з Львівської політехніки, Музею історії м. Києва, Київгеоінформатики й Інституту картографії. Завершений проект було передано до Комітету зі збереження єврейських цвинтарів у Європі. Глава цього Комітету р. Ел'яким Шлезингер 2011 р. направив до Києва свого представника, який на місці вивчив ситуацію на ділянці запланованого будівництва. Згодом рав Шлезингер надав однозначний висновок про неприйнятність цього проекту з погляду єврейського релігійного законодавства — Галахи.

Оскільки, на великий жаль, ці аргументи не почули ініціатори зазначеного будівництва, 2012 р. Комітет звернувся до Головного рабина Ізраїлю Йони Мецгера, котрий, розглянувши всі перелічені вище документи, також висловив рішучий протест щодо будь-яких планів будівництва в Бабиному Яру й на Єврейському кладовищі. Відтак Комітет продовжує боротьбу за недоторканність меморіальної території і внесення її до складу національного заповідника.

Просвітницька діяльність

Комітет також веде просвітницьку роботу, спрямовану на всебічне висвітлення і громадське обговорення проблем, пов'язаних з увічненням пам'яті жертв Бабиного Яру, а також актуальних питань міжнаціональних відносин.

У квітні 2003 р. у будинку Спілки письменників України під час прес-конференції новоствореного Громадського комітету «Бабин Яр» було вперше представлено виставку німецьких фотодокументів 1941 р. із колекції Музею історії м. Києва, а також тематичну книжну виставку, підготовлену Музеєм історії м. Києва та Українським центром вивчення історії Голокосту. 29 вересня 2003 р. спільно з Музеєм історії м. Києва та Фондом сприяння розвитку мистецтв

проведено виставку-акцію «Митці за вшанування пам'яті жертв Бабиного Яру», присвячену річниці початку масових розстрілів у Бабиному Яру.

У грудні 2003 р. спільно з Інститутом філософії НАНУ та Фондом сприяння розвитку мистецтв проведено філософсько-культурологічний «круглий стіл» «Меморіальна культура Бабиного Яру». У березні 2004 р. за участі багатьох науковців і громадських діячів було проведено «круглий стіл» «Бабин Яр — від пам'яті жертв до єднання пам'яті», присвячений проблемам українсько-єврейських відносин, зокрема штучному роздмухуванню антисемітизму в Україні. У вересні 2005 р. за участі Українського центру вивчення історії Голокосту і Україно-американського бюро захисту прав людини та за підтримки Держкомітету України у справах національностей та міграції проведено науковий семінар «Проблеми міжетнічної толерантності в Україні: історична ретроспектива та сучасна ситуація».

У 2010–2011 рр. Комітетом спільно з Українським центром вивчення історії Голокосту, за підтримки посольства Франції в Україні було проведено Київський міський шкільний конкурс дослідницьких робіт, просвітницьких та творчих проектів: «Бабин Яр: людина, влада, історія. До 70-річчя трагедії». У рамках підготовки до конкурсу для його майбутніх учасників в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень НАНУ відбувся Міжнародний навчально-методичний семінар «Форми історичної пам'яті про масові трагедії та геноцид і її репрезентації в сучасному українському та європейському контекстах».

У 2012 р. Комітет і Український центр вивчення історії Голокосту оголосили Всеукраїнський конкурс наукових студентських робіт «Історія Голокосту та пам'ять про нього», за підсумками якого 2013 р. буде проведено наукову студентську конференцію.

З метою оприлюднення максимальної кількості різноманітних відомостей, що стосуються історії і сучасного ста-

Головний рабин України Азріель Хайкін і відповідальний секретар Громадського комітету «Бабин Яр» Віталій Нахманович оглядають ділянку Єврейського кладовища біля Бабиного Яру, де планується будівництво чергового єврейського центру.
Київ, 24 липня 2006 р.

ну Бабиного Яру, а також висвітлення власної діяльності, Комітет 2007 р. створив веб-сайт (www.kby.kiev.ua) українською і російською мовами. На сайті розміщено усі видання Комітету, зокрема повна електронна версія першої книги збірки «Бабин Яр: людина, влада, історія», матеріали конференцій, а також численні наукові й публіцистичні статті, офіційні документи тощо. Протягом 2008–2011 рр. було створено і розміщено на сайті Комітету електронну базу даних загиблих у Бабиному Яру, до якої увійшли матеріали з усіх Книг пам'яті, надруковані в Україні, США та Ізраїлі протягом 1981–2005 рр.

З 2006 р. Комітет поповнює базу фотографій, які фіксують сучасний стан Бабиного Яру і прилеглої меморіальної території, численні пам'ятники і пам'ятні знаки, встановлені тут. На основі цієї колекції 2010 р. було створено українську, а 2013 р. — англійську версію віртуальної екскурсії «Бабин Яр і Дорогожицький некрополь», яку використовують під час просвітницьких заходів. З 2012 р. ці

матеріали готуються до розміщення на сайті Комітету.

Члени наукової ради Комітету постійно проводять екскурсії територією Бабиного Яру і прилеглих кладовищ для українських та іноземних учасників наукових і просвітніх заходів. Цього року Комітет спільно з Українським центром вивчення історії Голокосту планує підготувати з-поміж студентів-істориків декілька екскурсиводів, які могли би надавати фахові послуги всім, хто цікавиться історією Бабиного Яру.

У своїй роботі Комітет постійно співпрацює з громадськими організаціями: Конгресом національних громад України, Організацією українських націоналістів, Асоціацією єврейських громад — Ваадам України, Федерацією єврейських громад України, Фундацією ім. О. Ольжича та багатьма іншими. Діяльність Комітету висвітлюється у загальних і національних засобах масової інформації, зокрема постійну інформаційну підтримку надає Комітету газета «Форум націй».

ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РІВНЯ У ВИКЛАДАННІ ГОЛОКОСТУ

СТИПЕНДІАЛЬНА ПРОГРАМА З ВИВЧЕННЯ ГОЛОКОСТУ 2012 РОКУ

З 2 по 9 грудня випускниці освітнього проекту «Історія Голокосту та права людини», який у 2011–2012 рр. проводили Український центр вивчення історії Голокосту та Всеукраїнська освітня програма «Розуміємо права людини», Людмила Дух і Світлана Губіна брали участь у навчальному семінарі з історії та уроків Голокосту.

Семінар проводили спільно Програма просвітницької діяльності «Голокост і ООН» та Міністерство закордонних справ Ізраїлю (The Israel Ministry of Foreign Affairs, The United Nations Academic Impact Programme (AI), The Holocaust and United Nations Outreach Programme) у Міжнародній школі вивчення історії Голокосту в «Яд Вашем» у Єрусалимі для викладачів гуманітарних дисциплін.

Експертне журі влітку 2012 року визначило проекти 24 учасників з різних країн — Гани, Сенегалу, Конго, США, Греції, Сербії, Нідерландів, Польщі, Шотландії, Бельгії, України та Сінгапуру, які і взяли участь у роботі семінару.

2 грудня 2012 року семінар відкрили керівник директорату «Яд Вашем» Авнер Шалев (*Avner Shalev*), представник Міністерства закордонних справ Ізраїлю Гидеон Бехар (*Gideon Behar*), представники освітньої програми ООН Кімберлі Манн (*Kimberly Mann*) та Раму Дамодоран (*Ramu Damodoran*), які наголосили на актуальності вивчення історії Голокосту для сьогодення.

Український центр вивчення історії Голокосту надав нам початкову інформацію, збудив інтерес до проблеми Голокосту, змусив замислитися над проблемою. Протягом усіх днів навчання у Міжнародній школі вивчення історії Голокосту в «Яд Вашем» ми слухали лекції науковців з питань історії та уроків Голокосту для XXI століття (про історію гетто, переслідування євреїв у нацистській Німеччині, антисемітизм в XIX–XX ст., суд над Ейхманом, роль учасників, спостерігачів та жертв), ознайомилися з освітні-

ми методиками та виховними можливостями історії Голокосту для сучасної освіти (використання документів, фото, художніх творів, підходів до організації дискусій тощо). Цікавим було спілкування з науковцями Міжнародної школи «Яд Вашем» та обмін досвідом з викладачами інших країн з питань протидії расизму, дискримінації, формування толерантності. Сьогодні це спільні проблеми для більшості країн, тож важливо мати апробовані освітні методики.

Учасники семінару в «Яд Вашем»

Незабутнє враження для нас залишила зустріч з очевидцями подій (Dr. Ehud Leob, Rina Quint, Chana Meiri), які дітьми втратили батьків, але змогли вижити завдяки допомозі небайдужих людей. Так, можливо, варто говорити, що їхнє життя склалося, і, деякою мірою, є успішним, проте в їхніх очах була така велика туга і журба — людей, позбавлених дитинства!

Важливою складовою освітнього семінару був обмін досвідом роботи з вивчення історії Голокосту учасника-

ми, які презентували свої доробки науковцям Міжнародної школи «Яд Вашем», а потім отримували консультації та поради. Ми презентували тему «Вивчення прав людини через історію Голокосту», яку започаткували завдяки проєкту УЦВІГ і викладаємо на курсах підвищення кваліфікації вчителів історії та правознавства в Харківській академії неперервної освіти, ознайомили учасників з іншими країнами з українськими методичними доробками. Запропонована тема викликала зацікавленість саме великими освітніми можливостями та універсальністю, і це, закриваючи семінар, від-

значив представник ООН Раму Дамодоран.

Як сказав один мудрець, «знань не буває багато», проте нові знання, нова інформація ставлять і нові завдання, і нові запитання, на які потрібно знаходити відповіді, шукати можливості їх реалізації в освітній діяльності.

*Людмила Дух, Світлана Губіна,
старші викладачі кафедри методики
суспільно-гуманітарних дисциплін,
Харківська академія неперервної освіти*

МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ВИКЛАДАЧІВ

*Тетяна Москаленко, вчитель-методист,
Богуславецький НВК «ЗОШ 1–3 ступенів» ім. Михайла Максимовича,
Золотоніський район, Черкаська область*

*Навчально-виховний позакласний захід
Години спілкування для учнів 10, 11 класів
(4 заняття — обговорення навчального відеофільму
«Для тебе відкриються небеса»)
Тема: «Історія Голокосту — через історію Малки Розенталь»*

Година спілкування 1.

Тема: «Життя до...»

Мета: підвести учнів до сприйняття історії через її особистісний вимір та сприйняття оповіді про життєвий шлях звичайної людини в історичному контексті;

- поглибити знання про єврейську складову в історії України;
- формувати усвідомлення етнічної ідентичності та багатоманітності;
- сприяти формуванню позитивного ставлення до взаємовпливу та взаємодоповнення різних народів.

Епіграф: «3 вікна я бачила клумби з братків та інших квітів...»

Хід заняття

1. Вступне слово вчителя. Відеофільм «Для тебе відкриються небеса» — сучасний інформаційний засіб з тематики Другої світової війни та Голокосту. Це новий засіб збереження індивідуальної та колективної пам'яті. У цьому відеосвідченні порушено кілька тематичних ліній.

Запитання. Що таке історична пам'ять? Хто є її носієм?

2. Обговорення:

- Про кого цей фільм?
- Хто така Малка Розенталь?
- Що вона згадує про своє дитинство?
- Про які особливості своєї єврейської родини вона пам'ятає?
- Яким було передвоєнне життя євреїв у Східній Галичині очима дитини?

3. Робота в групах. Групи одержують інформаційні картки, опрацьовують та відповідають на запитання.

1 група. Яку роль відігравала єврейська спільнота в

економічному та політичному розвитку Галичини до Другої світової війни?

«Протягом століть євреї у Станіславі становили майже половину населення. Значна кількість промислових об'єктів міста була зосереджена у єврейських руках. Крім того, вони опанували майже весь сервіс: ресторани, перукарні, крамниці, лікарні, майстерні тощо. Євреї володіли майже 70% міської забудови. Від XIX століття євреї беруть активну участь у самоврядуванні. Так, у 1848 р. до міської ради входило 15 християн та 27 євреїв» [1].

2 група. Яку роль відігравала єврейська спільнота в культурному розвитку Галичини до Другої світової війни?

«У 1930-х роках у Станіславі діяло 49 синагог і єврейських будинків молитви. Рабинами в міжвоєнний період були М. Горовіц, Д. Горовіц, А. Небенцаль, Х.Г. Бертіш, громаду напередодні війни очолював М. Зайбальд.

На початку 1930-х рр. у місті було 39 українських, 79 польських і 78 єврейських організацій, причому практично всі члени біля восьми десятків

єврейських організацій, які діяли в Станіславі, належали до сіоністського напрямку, що стояв на ґрунті єврейського націоналізму.

У 1930-х рр. у Станіславі діяли єврейські початкові та професійні школи, приватна єврейська гімназія, будинки для престарілих, сиріт, безпритульних, єврейські театри «SZI-AN-SKI» й ім. Гольдфадена, оркестр «Тель-Авів», бібліотеки, у власності євреїв були кінотеатри, окремі видавництва та ін. Таким різноманітним і багатоаспектним було їхнє життя» [2].

4. Ділимося враженнями. Обговорюємо запитання:

— Як описує «справжнє єврейське містечко» Отинію героїня фільму?

— Якими, за її спогадами, були єврейсько-українсько-польські відносини?

— Чи була родина батька Мариши Дольберг релігійною?

— Прокоментуйте слова Малки Розенталь: «Мама завжди була зайнята, але їй ніколи не бракувало часу для мене».

— Чи усвідомлювала маленька дівчинка до війни те, що вона єврейка?

— Як вона ставилася до цього?

— Що для вас означає словосполучення «особиста історія»?

— Який спогад із вашого дитинства є найсильнішим

для вас?

5. Запам'ятаймо!

Національна самоідентифікація — процес підсвідомого і свідомого ототожнення людини із своєю нацією, її культурою, мовою.

6. Підсумок заняття.

Година спілкування 2.

Тема: «Гетто»

Мета:

- розкрити поняття гетто як складової Голокосту;
- поглибити знання учнів про події Голокосту у дистрикті Галичина;
- формувати почуття історичної та особистісної емпатії;
- сприяти усвідомленню загальнолюдських цінностей.

Епіграф: «Я була єврейкою. Це була ганебна ознака...»

Хід заняття

1. Вступне слово вчителя. 1 вересня 1939 року нацистська армія вторглася до Польщі, це стало початком Другої світової війни. Після підписання пакту Молотова — Рібентропа Польща була поділена між Німеччиною і Радянським Союзом. Східні польські території, до яких належав і Станіславів, були окуповані радянськими військами. Відразу ж після окупації нова влада почала депортації всіх «небажаних» елементів на Схід. А 22 червня 1941 року нацистська Німеччина розпочала війну проти СРСР.

Друга світова війна поклала кінець дитинству семирічної Мариши Дольберг.

2. Обговорення:

— Які відчуття були у дівчинки в синагозі перед німецькою окупацією?

— Чим, за свідченням Малки Розенталь, відзначилося вторгнення нацистів у СРСР?

— Якою була реакція українців Галичини на прихід загартників? Реакція героїні?

3. Прокоментуйте цитати:

* «Мама сказала мені: „Не смій виходити на вулицю. Ти єврейка, а вони — німці. Німці ненавидять євреїв“».

* «Мені не подобалося відчуття того, що я стала не такою, як усі, що я не маю жодних прав».

* «...Це дуже прикре почуття — почуття провини».

4. Запитання.

— У чому ж була провина маленької єврейської дівчинки?

— Які слова від головного рабина єврейської громади Отинії, потрапивши до гетто, почула Малка і запам'ятала на все життя?

5. Робота в групах. Групи одержують інформаційні картки, опрацьовують та відповідають на запитання.

1 група. Які «права» мали євреї окупованої Станіславщини? Чи очевидні були плани німців щодо євреїв з перших днів окупації?

«Унаслідок швидкого захоплення території Західної України нацистськими військами на самому початку німецько-радянської війни, більшість єврейського населення міста не змогла евакуюватися. Таким чином, в окупації, яка тривала з 2 липня 1941 р. до 27 липня 1944 р., опинилося близько 30 тис. євреїв. Масове знищення євреїв Станіслава почалося з переходом міста 1 серпня 1941 р. у німецьку зону окупації. Але ще до офіційної передачі

влади німцям у місто 26 липня 1941 р. прибуло гестапо, і саме із цього моменту власне тільки воно „опікувалося“ долею євреїв. Одразу після прибуття гестапо наказало представникам єврейської громади провести реєстрацію всієї єврейської інтелігенції за спеціальностями, нібито для їх працевлаштування, і забезпечити їх явку в гестапо 3 серпня 1941 р. для отримання вказівок щодо майбутньої роботи. Перший удар із жакливого плану „очищення від євреїв“ Станіславщини, під зловтішною назвою „blauer Montag“ (нім. — синій понеділок), випав на долю інтелігенції. Це був свого роду „почерк“ злочинців-фашистів — починати акції знищення євреїв саме із цієї верстви населення. Делегації євреїв за спеціальностями повинні були бути представлені шефу гестапо: о 12-й год. — представники єврейської громади й рабини; о 14-й — адвокати, о 16-й — наукові працівники й учителі, о 18-й — лікарі й фармацевти, о 21-й — художники, актори, музиканти. Старших групи Крюгер — шеф гестапо, котрий упродовж своєї „служби“ ще не один раз „відзначився“, розстрілював на місці. Побиття, знущання проходили під звуки патефона. Ні одна з делегацій, за винятком частини музикантів, які добровільно з'явилися в гестапо для „реєстрації“, не повернулася...» [2].

2 група. З чією допомогою нацисти втілювали в життя антиєврейську політику? Чи згадує про ці акції Малка Розенталь?

«12 жовтня 1942 року на єврейському кладовищі Станіслава було убито близько десяти тисяч євреїв. У грудні 1941 р. усе єврейське населення міста зігнали в гетто; зимою 1941–42 рр. багато його мешканців померли з голоду і хвороб. 31 березня 1942 р. усі угорські євреї і близько п'яти тисяч чоловік з самого Станіслава були відправлені до табору смерті Белжець. У серпні 1942 р. нацисти заявили, що єврейський хлопець побив українського поліцейця, і зажадали, щоб юденрат видав їм тисячу євреїв; коли його голова М. Гольдштейн відмовився зробити це, він і усі інші члени юденрата були повішені, понад тисяча євреїв розстріляна. У вересні 1942 р. було здійснено депортацію п'яти тисяч євреїв в Белжець, багатьох інших убили на місці. Облави і розстріли тривали до 22 лютого 1943 р., коли усі євреї, що залишалися на той час в Станіславі, були знищені на єврейському цвинтарі» [3].

6. Ділимося враженнями.

Обговорюємо запитання:

- Як описує життя своєї родини в гетто героїня фільму?
- Хто і що підтримувало людей у тих жахливих умовах?
- Чому Малка захотіла бути полячкою?
- Чи є у фільмі підтвердження тези про те, що значна частина вбивств на всіх теренах Радянського Союзу відбувалася за повної підтримки місцевих жителів?

7. Цифри. Напередодні німецької окупації у Станіславі було близько 37 тис. євреїв. Лише приблизно 100 з них вижили.

8. Запам'ятаймо!

Гетто — обгородження територій для ізоляції, примусового утримання євреїв та подальшого знищення [4].

9. Підсумок заняття.

Година спілкування 3.

Тема: «Схованка»

Мета:

- показати спротив особистості в умовах постійної за-

- грози життю;
- сприяти розумінню того, що протистояння насильству є результатом складних вольових зусиль;
- розкрити зміст морального вибору для свідків Голокосту;
- формувати відчуття власної моральної причетності до долі інших людей та відповідальності за власний вибір;
- виховувати повагу до збереження людиною в будь-яких умовах власних ціннісних орієнтацій.

Епіграф: «Німеччина чинить злочин проти людства. І країна, яка втрачає моральні основи, не може більше існувати. І Німеччина програє війну. А моя дочка буде жити. Вона в лісі, і вона буде жити. Вона розповість світу про те, що ви вчинили...»

Хід заняття

1. Вступне слово вчителя. Нацистський режим не лише фізично винищував сотні тисяч мирних мешканців, а й морально зламав тих, хто залишився в живих, роблячи їх причетними до масових злочинів. З іншого боку, серед населення України було чимало тих, які, ризикуючи власним життям і життям родичів, надавали притулок євреям. Тільки у Галичині за допомогу євреям було страчено, згідно з німецькими документами, 126 осіб. Були випадки, коли єврейські родини рятували всією громадою того чи того села (як-от села Корчин на Львівщині) [5].

Хто ж допомагав родині Дольбергів рятуватися під час Катастрофи?

2. Ситуації для груп:

1 група. Втеча з гетто.

— Хто зміг вивести родину Дольбергів з гетто?
 — Чи ризиковав рятівник своїм життям?
 — Перед яким вибором опинилася родина Дольбергів?
 — Назвіть ключові слова героїні щодо цього періоду життя. («Вибору в нас не було. Їхати поїздом євреям було заборонено, тож ми мали прикинутися поляками і рушити у подорож»).

2 група. Випадок у потязі.

— Хто ініціював бійку Малки і її матері в потязі, впізнавши в них євреїв?
 — Якою була реакція більшості людей навколо? Чому?

— Яким чином Малка з мамою врятувалися?

— Чи ризиковав їхній рятівник?

3 група. У родині Круків.

— Які ризики загрожували родині Круків?
 — Як мати врятувала Малку?
 — Якими запам'ятала Малка останні години з мамою?

— Які останні слова сказала мати Малки нацистам? (епіграф заняття).

— Чому батько відповів дочці: «Мама повернеться після війни»?

4 група. Зустріч із дроворубом.

— Якими були поневіряння Малки з батьком у лісі?
 — Хто пригостив яблуком Малку в лісі?
 — Чи був вибір, як вчинити, у дроворуба?
 — Який він обрав шлях?
 — У чому Малка відмовила батькові?

5 група. У родині Коттів.

— Де переховувалася Малка у родині Коттів?
 — Чи усвідомлювала родина Коттів небезпеку, рятуючи єврейську дівчинку?
 — Завдяки кому і чому Малка вижила?
 — Поясніть слова Малки: «Я створила цілий світ для себе. І кожен день я його творила заново».
 — Чиї це слова: «Німці програють війну. Просто треба трохи зачекати?»

3. Робота з афоризмами.

На дошці розмістити вислови. Учні читають їх та висловлюють свої міркування з приводу їхнього змісту та теми, що обговорюється.

* «Не бійся ворогів — у крайньому разі вони можуть тебе вбити. Не бійся друзів — у крайньому разі вони можуть тебе зрадити. Але бійся байдужих — тільки з їхньої мовчазної згоди існують на землі зрадництво й убивство» (Бруно Ясенський, письменник).

* «Єдине, що потрібно для триумфу зла — це те, щоб добрі люди нічого не робили» (Едмунд Берк, мислитель);

* «Байдужість — це найвища жорстокість» (М. Уілсон, письменник).

4. Запам'ятаймо!

Милосердя — готовність допомогти чи простити когонебудь із жалю або міркувань гуманності. Це безкорислива щира допомога тим, хто цього потребує. Милосердя проявляється в наданні матеріальної й моральної підтримки, всілякої допомоги.

5. Підсумок заняття. Звернути увагу учнів на те, що трагедія людства не в тому, що серед людей зустрічаються жорстокі виродки, а в тому, що жахливе зло діється звичайними, найординарнішими людьми.

Година спілкування 4.

Тема: «Порятунок»

Мета:

- показати складність морально-психологічної ситуації, у якій опинилися ті, хто пережив Голокост;
- показати складність пошуку подальшого життєвого шляху на прикладі свідчення Малки Розенталь;
- продемонструвати важливість історичної пам'яті як засобу збереження ідентичності людини та осмислення Голокосту, його історичних уроків;
- сприяти усвідомленню загальнолюдських цінностей.

Епіграф: «Вони були переможцями. А мій народ був переможеним. Тому я бажала приєднатися до сильних...»

Хід заняття

1. Вступне слово вчителя. Євреї України, яким вдалося пережити Катастрофу, із радістю зустрічали частини Червоної армії. Однак уже перші місяці після визволення засвідчили, що на них чекають нові випробування. З осені 1943 р. із відвойованих районів почали надходити повідомлення про тяжке становище єврейського населення. У деяких місцях євреї впродовж тривалого часу не мали змоги покинути території гетто, часто їм не повертали ні житло, ні власність. Наслідки Другої світової війни були для євреїв України непоправно тяжкими, особливо в демографічному плані. Уже ніколи відтоді і до теперішнього часу кількісний

склад громади не сягав більше або навіть близько мільйона осіб. Культура «штетлів» остаточно зникла. Близько 100 тис. євреїв не повернулися з евакуації. Мова їдиш втратила більшість своїх носіїв. Повоєнна хвиля антисемітизму спричинила нові негаразди для євреїв України. Але на тлі цих сумних тенденцій не можна не відзначити також зміни у свідомості тих, хто залишився живим і не скорився. Багато хто з них свідомо обрав згодом шлях репатріації, що розтягнувся у часі на десятиліття [5].

Яким був післявоєнний життєвий шлях Мариши Дольберг? Як віднаходила нові стимули для подальшого життя?

2. Обговорення:

— Чи змогла Мариша вчитися після приходу Червоної армії та визволення від нацистів Східної Галичини?

— Хто підставив плече допомоги для героїні фільму в цей час?

— Прокоментуйте думки 10-річної дівчинки: «...Я не хотіла більш бути єврейкою. Бути єврейкою — означає бути слабшим, бути тим, кого переслідують, бути винним...»

— Про кого Малка могла сказати таке: «Вони не хотіли в бочках. Ніхто не стріляв в їхніх матерів, не вбивав їхніх маленьких братиків...»

— Чи відчуваються протиріччя в логіці 10-річної дитини?

— Які невідомі втрати пережила Мариша Дольберг?

— Якими були етапи її нового життя?

3. Робота в групах. Групи одержують інформаційні картки, опрацьовують та відповідають на запитання.

1 група. Чи припинилися жахи Катастрофи після Катастрофи? Про які порушення прав людини йдеться?

«Тисячі єврейських біженців, колишніх в'язнів німецьких концтаборів, скиталися дорогами, переходили з одного населеного пункту в інший. Багато з них прагнули до країн, де були відкриті табори для біженців (Німеччина, Австрія, Італія), і звідти — далі на Захід. Їхня головна мета була покинути Європу, де відбулася Катастрофа. Хоча багато євреїв, які вижили, емігрували в Австралію, США, Канаду та інші країни, Палестина все-таки була тим місцем, куди хотіла поїхати більшість. Однак англійці зберігали суворі обмеження єврейської імміграції в Палестину, заявивши, що щорічно туди буде впускатися лише по декілька тисяч колишніх в'язнів концтаборів. Єврейським підпільним організаціям вдалося допомогти тисячам бездомних євреїв нелегально потрапити на територію Палестини. Втім, тих, кого затримувала британська влада, відправляли в новий табір для переміщених осіб на Кіпрі, що перебував під контролем англійців. Незабаром у неймовірно переповненому таборі на Кіпрі опинилося понад 26 тисяч євреїв» [6].

2 група. Чому «Екзодус» єврейські біженці назвали «Плавучий Аушвіц»? Як описує ці події Малка Розенталь?

«На початку 1947 р. сіоністські організації купили американське судно „Чезепік Бей“ і розмістили на ньому 4500 переміщених осіб. Євреї перейменували корабель на „Екзодус-1947“ („Вихід-1947“), і він вийшов із французького порту в Палестину. Незабаром виявилось, що його конвоюють шість англійських есмінців. У 12-ох кілометрах від берегів Палестини матроси есмінців піш-

ли на абордаж, але євреї відбилися від них. Тоді англійці відвели свої кораблі й відкрили вогонь. Троє євреїв загинуло, приблизно сто було поранено. Лише після того, як англійці почали зарожувати втопити „Екзодус“ з пасажирами, екіпаж здав судно.

Англійський міністр закордонних справ Ернест Бевін вирішив провчити пасажирів судна. 4500 колишніх в'язнів нацизму змусили повернутися в Європу. Їх розмістили на англійських транспортних суднах, пристосованих під плавучі в'язниці. Коли судно прибуло у Францію, євреї відмовилися зійти на берег. Журналіст Руб Грубер так описав моторошну сцену у французькому порту: „Між зеленою стіною туалету і якимись сталевими щитами були затиснуті сотні напівголих людей, у яких був такий вид, немов їх заштовхали в загін для собак... Знедолені й загублені, вони, перебуваючи один одного, кричали нам на всіх мовах... Старі жінки й чоловіки сиділи й плакали, не соромлячись своїх сліз, страхаючись того, що чекало їх попереду“».

4. Ділимося враженнями. Обговорюємо запитання:

— Де і за яких обставин Малка вирішила для себе: «Тут я змірилася з тим, що я єврейка, що це реальність»?

— Коли Малка добралася до Ізраїлю?

— Про кого Малка Розенталь сказала: «Вона є героїнею мого життя»?

— Чи змогла Малка відновити своє життя?

— Що стало основою для її морального та духовного відродження?

— Які уроки Голокосту винесло людство?

5. Запам'ятаймо!

Голокост — політика переслідувань і тотального знищення єврейського населення Європи нацистами під час Другої світової війни.

6. Рефлексія. Як ви розумієте слова рабина: «Пам'ятай! Коли здається, що хмари закривають все, і ти думаєш, що ось-ось настане кінець світу і наступить повна темрява, — небеса відкриються для тебе?»

7. Підсумок заняття.

Література

1. Історія євреїв в Івано-Франківську: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
2. Соловка Л. Геноцид євреїв Станіслава в роки Другої світової війни: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vpnu/Ist/2008_14/035-043.pdf
3. Станіслав — сторінки трагедії євреїв Прикарпаття: http://www1.yadvashem.org/yv/en/education/languages/ukrainian/educational_materials/stanislawow.asp
4. Назустріч пам'яті: Навч.-метод. посіб. до фільму про Голокост в Україні «Назви своє ім'я» / Авт.-упоряд. О. Войтенко, М. Тяглий. — К.: Полігр. фірма «Оранта», 2007. — 240 с.
5. Нариси з історії та культури євреїв України. — Видання третє. — К.: Дух і Літера, 2009. — 440 с.
6. «И дал им Память и Имя...»: Пособие по преподаванию темы Шоа-Катастрофы европейского еврейства. — Иерусалим, 2002. — 116 с.

НОВІ ВИДАННЯ ЦЕНТРУ

Бабин Яр: масове убивство і пам'ять про нього: Матеріали міжнародної наукової конференції 24–25 жовтня 2011 р., м. Київ. — К.: Укр. центр вивчення історії Голокосту, Громад. к-т для вшанування пам'яті жертв Бабиного Яру, 2012. — 256 с.

Бабин Яр — це місце у Києві, яке донині залишається сумним символом політики геноциду нацистської Німеччини та маніпуляцій із пам'яттю, притаманних Радянському Союзу, а також яскравим прикладом нинішнього стану пам'яті про війну у сучасному українському суспільстві.

Ця книга є збірником матеріалів міжнародної конференції, яка мала на меті проаналізувати як суто історичні аспекти репресивної політики щодо різних груп населення (євреїв, ромів, діячів українського національного руху, радянських військовополонених та цивільних громадян), для яких Бабин Яр став місцем колективного поховання, так і повоєнні та сучасні проблеми, пов'язані з увічненням пам'яті загиблих у контексті неоднозначного ставлення до минулого з боку різних частин українського суспільства. Повний текст збірки доступний для безкоштовного завантаження на веб-сайті УЦВІГ www.holocaust.kiev.ua

ЗМІСТ

Анатолій Подольський. Передмова.

Карел Беркгоф. Бабин Яр: місце наймасштабнішого розстрілу євреїв нацистами в Радянському Союзі.

Татьяна Евстафьева. Бабий Яр: послевоенная история местности.

Татьяна Евстафьева. Футбольные матчи 1942 года команды «Старт» в оккупированном немцами Киеве и судьбы её игроков.

Аркадий Зельцер. Тема «Евреи в Бабьем Яру» в Советском Союзе в 1941–1945 годах.

Сергій Кот. Учасники підпілля ОУН(м) — жертви Бабиного Яру (1941–1943).

Олександр Круглов. «Ми повинні були виконувати брудну роботу...»: Знищення євреїв Києва восени 1941 р. у світлі німецьких документів.

Дмитро Малаков. Київ у перші дні окупації (19–28 вересня 1941 року).

Юрген Маттеус. Початок Голокосту та війна проти Радянського Союзу.

Таня Пентер. Під слідством за співпрацю: судове переслідування колаборантів у СРСР після Другої світової війни та злочинів у Бабиному Яру.

Борис Чорний. Літературні свідчення масового знищення євреїв у Бабиному Яру.

Люба Юргенсон. Спадщина Бабиного Яру в літературі.

Додаток. Каталог охоронних дощок, пам'ятників і пам'ятних знаків, пов'язаних з історією Бабиного Яру. *Упор. Віталій Нахманович.*

Відомості про авторів.

Перелік скорочень.

НОВИНИ БІБЛІОТЕКИ ЦЕНТРУ

Гешелес, Яніна. Очима дванадцятирічної дівчинки / Пер. А. Павлишина. — К.: Дух і Літера, 2011. — 96 с.

Читачеві пропонується документальна оповідь дівчинки, врятованої з Янівського гетто (Львів). Спогади вона написала одразу ж після звільнення Львова від нацистів. Текст читається з неослабною напругою та інтересом також і завдяки безсумнівному літературному хисту оповідачки. Під час німецької окупації Львова дванадцятирічна Яніна перебувала в гетто та Янівському таборі. Вона пережила війну завдяки польській підпільній організації «Рада допомоги євреям» (Жегота), члени якої допомогли їй наприкінці вересня 1943 року, за тиждень до ліквідації Янівського табору, втекти з нього до Кракова та піклувалися про неї, переховуючи на «арійському» боці. Після війни Яніна закінчила у Польщі школу, емігрувала до Ізраїлю, створила родину, вивчала хімію, працювала науковцем у Техніоні в Хайфі, в Інституті Вайцмана в Реховоті та в Мюнхенському університеті Людвіга-Максиміліана. В 2007 р. вона опублікувала книжку івритом «„Біла Ружа“ — студенти й інтелектуали до й після приходу Гітлера»

до влади». Як зазначає у передмові до українського видання професор Ярослав Грицак, «...факт, що у Львові українцям вдалося примиритися з поляками, дає надію й на українсько-єврейське примирення. Публікація спогадів Яніни Гешелес таку надію посилює. Перекладені українською мовою, вони стають явищем української історичної пам'яті. А у разі останньої діє просте правило: герої роз'єднують, зате жертви єднують. А до того ж ця пам'ять про жертви застерігає нас, що якщо одного дня ми втратимо пильність і повіримо у „зручні“ оповіді про маргінальність насильства та торжество історичної справедливості, то ми можемо самі стати жертвами божівільного і злого духа історії».

Мазор, Мішель. Зникле місто. Свідчення в'язня Варшавського гетто / Пер. з фр. — К.: Дух і Літера, 2010.

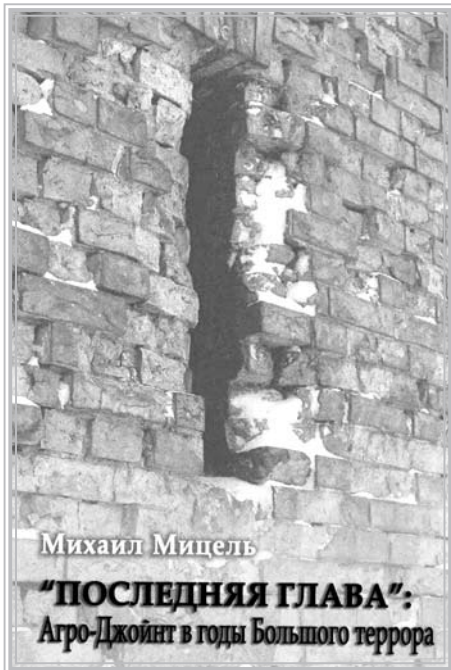
Відомо, що серед матеріалів про історію Варшавського гетто небагато свідчень учасників цих подій. Саме тому спогади Мішеля Мазора вражають, а описані події видаються ірраціональними, такими, що не могли мати місця в світовій цивілізації ХХ століття.

Автор цієї книги — син відомого київського адвоката — в молоді роки виїхав до Варшави, де здобув юридичну освіту і працював юристом. Вони з дружиною пережили весь жах Варшавського гетто і залишилися живими попри все. Ця книга — свідчення про людське життя в нелюдських умовах — становить інтерес для широкого кола читачів, які небайдужі до історії людства і людяності.

Мицель, Михаил. «Последняя глава»: Агро-Джойнт в годы Большого террора. — К.: Дух і Літера, 2012. — 464 с.

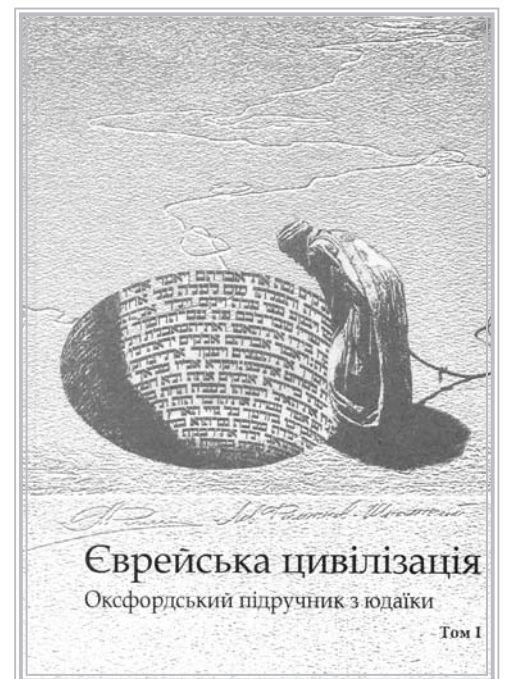
Среди сотен тысяч невинных жертв Большого террора 1937–1938 гг. одну из малоизвестных групп репрессированных составляют сотрудники Агро-Джойнта — агрономической корпорации, основанной в 1924 г. Американским еврейским объединённым распределительным комитетом и работавшей в СССР по 1938 год включительно. Данная книга посвящена «последней главе» в истории Агро-Джойнта — исследованию трагического финала его деятельности. Десятки сотрудников Московской, Днепропетровской и Симферопольской региональных контор корпорации, а также многие связанные с ними евреи-колхозники и приглашенные на работу врачи-беженцы из нацистской Германии были обвинены в сотрудничестве, как писалось в следственных протоколах НКВД, «с контрреволюционной организацией, созданной директором Агро-Джойнта доктором Розеном». В книге анализируются архивно-следственные дела репрессированных, послужившие источником для составления на их основе мартирологов, и описана локальная деятельность репрессивных органов в период проведения массовых операций. Издание снабжено научным аппаратом — биографическими справками и комментариями, именным и географическим указателями, а также иллюстрировано фотоматериалами из архивов.

Єврейська цивілізація. Оксфордський підручник з юдаїки / За ред. Мартіна Гудмена: У 2-х томах / Пер. з англ. — К.: Дух і Літера; Дніпропетровськ: Центр «Ткума», 2012. — Т. 1: 560 с.; Т. 2: 560 с.

Книга є унікальним для української гуманітаристики виданням, в якому представлено історії науки про єврейство від її зародження до сьогодення. Перед читачем відкривається весь обсяг «єврейської цивілізації»: історія громад у різних регіонах (мусульманські країни, християнський Захід, Центрально-Східна Європа та ін.) та за різних часів (талмудичний період, Середньовіччя, модерна доба, новітні часи). Книга знайомить з історією єврейських мов, розмаїттям літератури, єврейським містицизмом, теологією, біблеїстикою. У виданні зібрано статті з історії єврейського мистецтва, кіно та музики, соціології, демографії, гендерних студій та інших дисциплін, які об'єднує юдаїка. Окремий 17-й розділ першого тому (с. 444–478) присвячений історії Голокосту, автор цього розділу — відомий історик професор Саул Фрідлендер.

Видання адресовано викладачам та студентам гуманітарних факультетів, а також усім, хто цікавиться єврейськими історією та культурою.

Yad Vashem Studies. — 2012. — Vol. 40. — No. 1. — 304 p.

Yad Vashem Studies. — 2012. — Vol. 40. — No. 2. — 240 p.

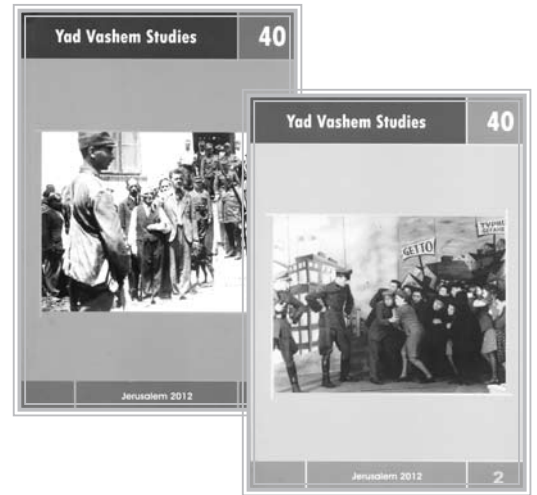
Завдяки угоді, що її було укладено між бібліотечним відділом Меморіалу «Яд Вашем» та Українським центром вивчення історії Голокосту, бібліотека Центру поповнюється новими академічними виданнями «Яд Вашем». Вийшли друком нові числа наукового часопису «Яд Вашем стадіз» (*Наукові записки «Яд Вашему»*). Пропонуємо читачеві перелік статей із нових випусків.

Число №1:

- *Рахель Фельдхі Бреннер.* Анатомія рятування: щоденник воєнних часів Аурелії Вилежинської, 1939–1944.
- *Ян Грабовскі.* Сільська громада та євреї, які переховуються: старости, нічні варти, пожежники, заручники та облави.
- *Джоанна Токарска-Бакір.* Підрозділ Армії Людової та його ставлення до євреїв: судовий процес Тадеуша Мая.
- *Ласло Карзай.* «Єврейська політика» режиму Салаші.
- *Роніт Фішер.* Між «етнічними чистками» та «геноцидом»: альтернативний аналіз Голокосту євреїв Румунії.
- *Сюзан Урбан.* «Невідомі мерці»: нерозібрані справи з архіву Міжнародної служби розшуку.

Число №2:

- *Йон Попа.* Мірон Крістя, православний патріарх Румунії, та його політичний і релігійний вплив на вирішення долі румунських євреїв (лютий 1938 — березень 1939).
- *Кристин Шьонмакерс.* Германський банк золотих знижок (Degeo) та переслідування євреїв у 1933–1945 роках.
- *Стефен Тайас.* Роберт Барт — підслідний з Австрії.
- *Річардс Плавнікс.* Переслідування, слідство та покарання латиського воєнного злочинця Вікторса Арайса.
- *Елла Флорсгайм.* Їдишський театр у таборах для переміщених осіб.
- *Єх'їм Вайц.* Прелюдія до процесу Айхмана: від постанови про День пам'яті Голокосту та героїзму до процесу над військовими злочинцями.

Холокост на території ССР: Матеріали XIX Міжнародної щорічної конференції по іудаїці. Т. 1. — М.: Центр «Сэфер», 2012. — 160 с.

Книга представляє собою збірник доповідей, представлених на секції по історії Холокосту в ході XIX Міжнародної щорічної конференції по іудаїці, традиційно організуємою в Москві Центром наукових працівників і викладачів іудаїки в ВУЗах «Сэфер». Проблематика цих доповідей охоплювала широкий діапазон тем, в більшості своїй пов'язаних як з історією радянських євреїв в роки Холокосту, так і з пам'яттю о Холокості в післявоєнні роки і в сучасному суспільстві, з історіографією і відображенням теми Холокосту в літературі і музиці. Все ці питання розглядалися як в межах вивчення Холокосту радянських євреїв в цілому, так і досліджень особливостей нацистської політики і поведінки радянських євреїв і їх сусідів — в конкретних місцях і в окремих регіонах. В збірник вошли 12 доповідей.

Мы хотели жить... Свидетельства и документы. Кн. 1 / Ред.-сост. Борис Забарко. — К.: Дух і Літера, 2013. — 592 с.

В книзі зібрані спогади колишніх ув'язнених нацистських концлагерів і гетто. Це — свідчення про долю українського єврейства в роки Другої світової війни, про стосунки між євреями і неєвреями — байдужими спостерігачами, колаборантами і благородними і сміливими людьми, завдяки яким вижили герої книги. «Розповіді свідків-очевидців з України, зібрані київським істориком д-ром Борисом Забарко... містять цілий ряд нових фактів про Холокост в Україні і відрізняються правдивими описами жертв про жорстокі вбивства в українських містах і селах. Читач отримує також інформацію про те, як окремим переслідуваним євреям вдалося втекти або сховатися і таким чином врятуватися. В книзі чудово багато говориться і про врятованих, головним чином українців, але також і про етнічних німців. Але, звичайно, врятованих було небагато, набагато менше, ніж загинулих... Я вважаю розповіді свідків з України важливим джерелом для вивчення історії Холокосту в Україні» (д-р Вольфрам Ветте, професор університету ім. Альберта Людвіга, Фрайбург, Німеччина).

АНОНСИ ТА ОГЛОШЕННЯ

ВСЕУКРАЇНЬСЬКА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: КОЛАБОРАЦІЯ ТА ОПІР»

Центр дослідження міжетнічних відносин Східної Європи (м. Харків)
Польський інститут в Києві (м. Київ)
Український центр вивчення історії Голокосту (м. Київ)

Запрошуємо Вас до участі у роботі 2-ї Всеукраїнської наукової конференції «Етнополітичні проблеми Другої світової війни в Україні: колаборація та Опір (пам'яті трагедії Дробицького Яру)», яка відбудеться 14 травня 2013 р. у м. Харкові.

Теми, запропоновані до обговорення:

- Колаборація та Опір в умовах окупації: український контекст.
- Участь колаборантів у військових злочинах на окупованих територіях.
- Сучасні дослідження колаборації та Опору в Україні.
- Політика пам'яті та комеморація в Україні: колаборація та Опір.

Дослідникам, які мають бажання взяти участь у конференції, необхідно надіслати тези доповіді обсягом не більше 1 тисячі слів та заповнити анкету учасника (подано нижче) до 15 квітня 2013 р. Пріоритет надається новим, ще не опублікованим дослідженням. Планується видання матеріалів конференції. Інформацію про Вашу участь у конференції буде розіслано до 25 квітня 2013 р.

Проїзд та проживання учасників — за рахунок сторони, яка направляє.

Робочі мови конференції: українська, російська, англійська, польська.

Тексти тез приймаються за електронною адресою: ethnick@gmail.com

Контактна інформація:

+38 (097) 543-53-64, +38 (099) 025-97-05.

61018 Україна, м. Харків, вул. Достатку 6 А, оф. 4.

МЕЖДУНАРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ «ХРУСТАЛЬНАЯ НОЧЬ»: ИСТОРИЯ, МЕМОРИАЛИЗАЦИЯ, УРОКИ

Уважаемые коллеги!

Приглашаем Вас принять участие в VIII ежегодной Международной конференции «Уроки Холокоста и современная Россия», приуроченной к 75-летию «Хрустальной ночи». Она пройдет 14–17 ноября 2013 г. в Калининграде под названием «„Хрустальная ночь“: история, историография, уроки».

Соорганизаторы конференции: Научно-просветительный Центр «Холокост», Балтийский федеральный университет имени И. Канта, Институт Всеобщей истории РАН, Институт Российской истории РАН, Российский государственный гуманитарный университет (Россия), Институт современной истории (Мюнхен, Германия) при участии европейского отделения Центра Симона Визенталя, Мемориала Шоа (Париж, Франция), Университета Риккио (Токио, Япония).

На конференции будут рассмотрены следующие основные темы:

1. «Хрустальная ночь»: историография, история, уроки.

Эти вопросы будут освещены, в том числе, в связи с событиями в Кёнигсберге, единственном месте на территории современной России, где произошли события «Хрустальная ночь».

2. Спасение евреев и помощь, оказанная им отдельными лицами, организациями и государствами.

Эта тема связана, но не ограничивается Эвианской конференцией и может быть определена более широко как попытки спасения евреев во время Холокоста. Одно заседание будет посвящено жизни и деятельности Чиуне Сугихара, который в 1941 г. был японским консулом в Кёнигсберге.

3. Еврейская община Кёнигсберга до и после «Хрустальной ночи».

4. Сохранение исторической памяти о Холокосте: преподавание; поиск имён жертв и спасителей; проведение мемориальных мероприятий.

В рамках конференции пройдёт семинар для педагогов из России, СНГ и стран Балтии.

Место проведения

Конференция будет проходить в Балтийском федеральном университете имени Иммануила Канта (г. Калининград, ул. А. Невского, д. 14).

Участники конференции посетят памятные места Холокоста в Калининграде и мемориал в пос. Янтарном.

Формат конференции

Конференция будет проходить на русском и английском языках с синхронным переводом.

Формат сесій буде включати презентації (до 15 минут) с дискуссіями и «круглые столы».

Порядок подачи заявок

Заявка должна быть подана на русском или английском языках и получена Центром «Холокост» не позднее

15 апреля 2013 г. Заявка включает:

- Тезисы (не более 2 страниц),
- Краткая научная биография (15–20 строчек).

Материалы по заявке должны быть отправлены электронной почтой по адресу grehc@holofond.ru

(копия: center@holofond.ru) с указанием темы: «Калининград, 2013»

Рассмотрение заявок

Участники конференции будут отобраны Оргкомитетом и уведомлены о результатах отбора к **1 июля 2013 г.**

Требования

Текст выступления должен быть представлен в Центр «Холокост» не позднее **1 сентября 2013 г.**

Возмещение расходов

Организаторы возместят расходы участников из России и стран СНГ на проезд (авиабилет эконом-класса или купейные билеты на поезд до и из Калининграда), проживание и питание во время конференции.

Дополнительная информация

Дополнительную информацию можно получить на сайте Российского Центра «Холокост» (www.holocf.ru), а также по электронной почте grehc@holofond.ru

Телефон для справок: 7-495-9533362 (д-р Кирилл Феферман).

ЄВРЕЙСЬКА ІСТОРІЯ ТА БАГАТОЕТНІЧНЕ МИНУЛЕ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ (15 липня — 9 серпня 2013 р.)

Місце проведення: Центр міської історії. Львів, Україна

Дати проведення: 15 липня — 9 серпня 2013 р.

Термін подання заявок — до 15 квітня 2013 р.

Оголошення результатів відбору учасників — до 1 травня 2013 р.

Центр міської історії запрошує подавати заявки на участь у **літній школі 2013 р. «Єврейська історія та багатоетнічне минуле Центрально-Східної Європи: суспільства, культури та спадщина»**.

Літня школа 2013 року є водночас і новим починанням Центру міської історії, і продовженням наших попередніх проєктів, спрямованих на зростання обізнаності й усвідомлення єврейської історії та культури як складової багатокультурного минулого України.

Як і попередні школи, проведені у 2010/2011/2012 роках, ця школа фокусуватиметься на єврейській історії та культурі Центрально-Східної Європи, проте пропонуватиме більш комплексний підхід, представляючи різні національні, соціальні та індивідуальні перспективи. Такий підхід має на меті стимулювати історичну перспективу взаємодії і взаємозв'язку в суспільстві в минулому з багатоетнічною і багатокультурною складовою, заохочувати істориків до впровадження міждисциплінарних підходів та багатовимірних аспектів, нових контекстів у дослідженнях історії України.

Множинність ідентифікацій та ідентичностей — чи то національних, релігійних, соціальних, чи державних, що змінювалися в часі й просторі, проходячи через сім'ю, суспільство, дільниці, інституції та міста, — буде інтегрована в семінари та лекції. Частина програми стосуватиметься масових і часто насильницьких змін ХХ століття, які відбулися в Центрально-Східній Європі і залишили нам конкуруючі спадщини, які потребують дослідження, вивчення,

аналізу, інтерпретації, рівно ж як публічного обговорення та увіковічення.

Школа пропонує вивчення базового рівня їдиш, мови, яка є необхідною для дослідників, котрі вивчають або планують вивчати багатоетнічне та багатокультурне минуле регіону.

Опис програми

Літня школа триватиме місяць: з 15 липня до 9 серпня 2013 р. Щодня, окрім вихідних, учасники відвідуватимуть: два заняття з їдиш (початковий рівень) і два півторагодинних заняття із запропонованих курсів з історії та культури. Під час занять перевага надаватиметься формату семінару. Для учасників, які мають базові знання їдиш, будуть організовані додаткові заняття у форматі конвєрсаторіуму. Програму літньої школи та читанки (матеріали до курсів) для підготовки до занять надішлють учасникам за півтори місяці до початку школи. Передбачаються додаткові гостьові лекції та два семінари: про співвідношення і відносини між академічними дослідженнями, публічними дискуссіями та культурними ініціативами щодо багатоетнічного минулого, спадщини і сучасної репрезентації, а також представлення програм і обговорення інституційних можливостей єврейських студій в Україні.

Після успішного завершення школи учасники отримають:

- сертифікат із зазначенням усіх прослуханих курсів з історії та культури;

- мовний сертифікат про завершення курсу з їдиш (базовий рівень) в обсязі 40 годин. Отримання сертифіката передбачає складання іспиту з їдиш наприкінці школи.

Вимоги до кандидатів

До участі запрошуються студенти старших курсів (4–5 рік навчання) історичного та інших гуманітарних факультетів, аспіранти та молоді науковці. Заохочуються також вчителі, викладачі історії, музейні працівники, журналісти, представники громадських організацій, які реалізують культурно-просвітницькі проекти, спрямовані на відродження пам'яті та збереження багатоетнічної культурної спадщини України.

Оскільки програма і формат цієї літньої школи відрізняється від попередніх шкіл, учасники літніх шкіл 2010–2012 рр. мають можливість подавати свої заявки до розгляду.

Особливо заохочуємо тих, хто ще не брав участі у літніх програмах Центру міської історії.

Кандидат/ка має бути:

- громадянином України;
- не старшим 35 років.

Участь у всіх заняттях і додаткових заходах школи є обов'язковою для усіх учасників.

Заняття проводитимуться українською, польською та російською мовами. Оскільки заняття також вестимуть викладачі з університетів США, частково використовуватиметься англійська мова. Декілька курсів читатимуться польською мовою, тому учасники повинні

знати польську на рівні, який дає змогу вільно читати наукову літературу та слухати лекції, а також вільно читати англійською мовою.

Умови подання заявок

Заявка має містити:

- резюме;
- мотиваційний лист (не більше 3 тис. знаків тексту, чому Ви хочете взяти участь у цій літній школі);
- контактні телефони / електронна пошта двох науковців, до яких у разі потреби ми могли б звернутися за рекомендацією.

Надсилайте заявки на адресу академічного координатора Центру Ірини Мацевко i.matsevko@lvivcenter.org

У полі «Тема» просимо зазначити «**Заявка на літню школу 2013**».

Термін подання заявок — до 15 квітня 2013 р.

Оплата

Участь у школі безкоштовна.

Учасники школи забезпечуються обідами та житлом (для учасників з інших міст України). Також відшкодовуються витрати на проїзд автобусом або поїздом (для учасників з інших міст України).

Якщо у Вас виникають запитання, звертайтеся, будь ласка, до академічного координатора Центру Ірини Мацевко за електронною адресою i.matsevko@lvivcenter.org або телефоном **(032) 275-17-34**.

АНОНС НАСТУПНОГО НОМЕРУ

- XIII Всеукраїнський конкурс учнівських дослідницьких і творчих робіт «Історія і уроки Голокосту» (Київ, травень 2013 р.).
- Міжнародна наукова конференція, присвячена культурі пам'яті про Другу світову війну в Європі (Ерфурт, квітень 2013 р.).
- Освітній семінар-школа з історії Голокосту на теренах України (Полтава, червень 2013 р.).
- Міжнародний проект «Захист та меморіалізація місць масових поховань євреїв України в роки Другої світової війни».
- Завершення дослідницького та освітнього проекту «Підготовка та видання збірки документів та матеріалів про геноцид ромів (циган) в добу німецької окупації України (1941–1944)».
- Методичні розробки вчителів з аспектів викладання історії Голокосту. Нові видання Центру. Новини бібліотеки Центру.

Адреса редакції:

Український центр
вивчення історії Голокосту
вул. Кутузова, 8, кім. 109
01011, Київ-11, Україна
Тел./факс: +38 (044) 285-90-30

Редакційна колегія:

Анатолій Подольський
Михайло Тяглий
Верстка: *Руслан Руденко*

Видруковано в ДГВПП

«Зовнішторгвидав України»

Адреса:

м. Київ, вул. Воровського, 22,

Тел.: +38 (044) 234-33-04

Наклад: 1000 примірників

<http://www.holocaust.kiev.ua>, e-mail: uhcenter@holocaust.kiev.ua